

oskotizam te u njoj obuhvatio sljedeće autore: Vinko Pacel, Antun Kržan, Josip Stadler, Antun Bauer, Antun Mahnić, Ante Alfirević, Franjo Šanc, Karlo Grimm, Vilim Keilbach, Josip Lach, Stjepan Zimmermann, Hijacint Bošković, Karlo Balić, Petar Grabić i Teofil Harapin. Nakon prikaza života i rada tih hrvatskih kršćanskih mislilaca autor je unutar istog poglavlja prikazao i filozofiju kršćanskog personalizma te tu prikazao život i rad ovih autora: Stjepan Tomislav Poglajen, Drago Ćepulić, Milan Ivšić, Bonifacije Perović i Juraj Šćetincec te na kraju donio ocjenu filozofije kršćanskog personalizma u okviru hrvatske filozofije.

Na kraju, peto poglavlje knjige *Kratki prikaz marksističke filozofije između dvaju svjetskih ratova* uistinu shematski, ali ne i površno, donosi prikaz marksističke filozofije u međuratnom razdoblju. Tu je autor donio ove mislioce: Veljko Ribar, Ivan Brichta i Rikard Podhorsky. Uz to je prikazao i časopis *Univerzum: revija za filozofiju, prirodne i socijalne znanosti* te polemiku Ognjena Price sa Zvonimirom Richtmanom i Rikardom Podhorskim, a poglavlje je završio temom o dijalektičkom materijalizmu u Kraljevini Jugoslaviji.

Ovo djelo možemo ocijeniti kao izvorno znanstveno djelo i kao originalan i izvoran doprinos hrvatskoj znanosti na hrvatskom jeziku. Naime, kako smo već rekli, do sada nitko nije napravio sustavno djelo toga tipa kod nas, a ni u inozemstvu. Dakle, njime je popunjena jedna velika praznina djela sustavnog tipa na tu važnu temu. Dalje, knjiga se temelji na relevantnoj povijesnoj i filozofskoj literaturi, te je konzultirana po svim pravilima struke.

U historiografskoj literaturi ne postoji djelo koje na jednom mjestu i na sistematski način obrađuje filozofe i profesore filozofije u razdoblju koje obuhvaća osnutak Sveučilišta u Zagre-

bu 1874. pa sve do osnutka NDH-a 1941. godine. Macut je napisao djelo koje osvjetljuje manje poznate činjenice iz povijesti hrvatske filozofije tijekom posljednje faze života Austro-Ugarske Monarhije i cijeloga međuratnoga razdoblja Kraljevine Jugoslavije. U knjizi je na relevantan način sistematizirana intelektualna djelatnost više od dvadeset osoba širokog raspona javnog i političkog djelovanja. Knjiga će, uvjereni smo, svojom važnošću potaknuti nova istraživanja.

Ivan Vuletić

Danijel Tolvajčić, Iva Mršić Felbar, Nenad Malović i Alojz Čubelić (ur.), *Filozofija i religija: Suvremene perspektive: Zbornik radova*. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Kršćanska sadašnjost, 2018, 303 str.

Nakon što su početkom 2016. godine nastavnici Katedre filozofije Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu javnosti predstavili svoj istraživački projekt o filozofiji i teologiji u kontekstu znanstveno-tehničke civilizacije, objavivši istoimeni zbornik radova, već krajem iste godine ugodno su iznenadili novim pothvatom. U prosincu 2016. organizirali su međunarodni znanstveni skup *Filozofija i religija — suvremene perspektive*, a u ožujku 2018. godine objavljuju zbornik radova pod istim naslovom, kojemu uz priloge autora koji su izlagali na održanom skupu pridodaju i neke tematski srodne radove hrvatskih i inozemnih stručnjaka. Zbornik su uredili Danijel Tolvajčić, Iva Mršić Felbar, Nenad Malović i Alojz Čubelić. Iako je riječ o klasičnoj temi koja — kako u predgovoru ističu urednici — ima dugu i kompleksnu povijest, budući da je kritičko promišljanje religije vlastito filozofiji od samih njezinih početaka, odmah valja primijetiti kako

ovaj zbornik s pravom nosi naznaku suvremenih perspektiva, jer svi sabrani radovi aktualiziraju temu, a neki ju gotovo i utjelovljuju kroz fenomene današnjice.

Upravo spomenuta suvremenost pristupa nužno podrazumijeva i interdisciplinarnost, koja je jedna od najuočljivijih odlika samog zbornika. Znajući ipak i za rizike koje takav pristup uvijek donosi, urednicima treba priznati kako su zahvaljujući vještoj metodologiji, koja je iznjedrila podjelu na četiri formalne cjeline, ne samo izbjegli dojmu bilo kakve konfuzije, nego ujedno osigurali logičan slijed tema koje se prirodno nadovezuju jedna na drugu, čak i kad njihov *obiectum formale* nije u potpunosti identičan. Budući da nam ovdje nije moguće ulaziti u detaljan prikaz svih pojedinih cjelina i(li) radova, tek ćemo ukratko iznijeti strukturu tog znanstvenog projekta.

Uvodna razmatranja uokviruje naslov *Metodološka pitanja filozofijskog pristupa religiji* (Lino Veljak i Mirko Mlakar, Marco Moschini, Aleksandra Golubović, Danijel Tolvajčić), koja čitatelja pripremaju za skupinu radova pod tematskim naslovom *Klasične i suvremene perspektive filozofijskog tematiziranja religije* (Josip Oslić, Goran Sunajko, Gottfried Küenzlen, Boško Pešić, Ivan Šestak). Nakon što smo već ušli u samo srce ovoga zbornika, nova pitanja otvaraju se pod tematskim naslovom *Religija između filozofije i teologije* (Branko Murić, Iva Mršić Felbar, Rusmir Šadić, Zoran Turza) te logično vode do posljednje tematske cjeline *Društvo, znanosti i religija* (Ivan Štengl, Matija Štahan, Saša Horvat, Franjo Mijatović, Nenad Malović), u kojoj autori zadanu temu upravo utjelovljuju u našu konkretnu povijest i svakodnevicu.

Kao specifičan i iznimno važan prinos ovog znanstvenog pothvata treba istaknuti vrlo vrijedno istraživanje perspektiva suodnosa filozofije i religije u

misli pojedinih suvremenih hrvatskih filozofa, što na osobit način dolazi do izražaja u prilogu Ivana Šestaka *Personalizam u misli Ivana Kozelja i Mije Škvorca*. I Kozelj (1896.–1982.), inače rodod Slovenac, i Škvorc (1919.–1989.), kasnije zagrebački pomoćni biskup, bili su prije svega hrvatski isusovci, korifeji intelektualnog apostolata pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća. Uzevši u obzir kako se o kršćanskom personalizmu u Hrvatskoj tek posljednjih desetak godina počelo nešto više govoriti (tu ponajviše mislimo na recentna istraživanja filozofske misli Stjepana Tomislava Poglajena, također isusovca), valja istaknuti kako je prilog o toj dvojici hrvatskih filozofa, čija misao dosad nije bila dostatno vrednovana, više nego dobrodošao. Gradeći svoju misao na pouzdanim skolastičkim temeljima, Kozelj i Škvorc su — kako ističe autor priloga — duboko promišljali duh vremena u kojem se našao moderni čovjek, ne bi li mu pomogli da se potom u njemu i idejno snađe, a takva polazna pozicija, neodvojiva od njihova zvanja, obojici je omogućila originalnost u personalističkoj nadgradnji. U misli Ivana Kozelja ona je svoje vrhunce dosegla u promišljanjima o slobodi i savjesti, koja, tipično personalistički, ljudsku osobu nužno vode do angažmana za druge ili onoga što tradicija naziva *amor benevolentiae*. Ta ista ljudska osoba bila je pitanje svih pitanja u promišljanjima Mije Škvorca, koji je već svojim kapitalnim djelom *Vjera i nevjera — problem naših dana i misterij naših duša* dao do znanja da će odgovor na njega tražiti u dijalogu. Tako su sugovornici u njegovim promišljanjima bili Emmanuel Mounier, Nikolaj Berdjajev, Maurice Blondel i Jacques Maritain, ali i njegov konkretni suvremenik, praksisovac Branko Bošnjak, s kojim je 1969. godine u prepunoj dvorani zagrebačkog Studentskog centra vodio glasoviti dijalog, sačuvan u knjižici *Mar-*

skisist i kršćanin. Konačno, svojevrсни (i vjerojatno najvažniji) dijalog Škvorc je vodio i sa slušateljima svojih legendarnih propovijedi u Bazilici Srca Isusova u Palmotićevoj ulici u Zagrebu, baš kao što je i Kozelj možda najjasnije uvide u misterij ljudske osobe dobio služeći kao ispovjednik i duhovni vođa tolikim muževima i ženama. U vremenu kad su materijalizam i idealizam u čovjeka unosili nesigurnost i strah, utjelovljujući svoj redukcionizam u tri pogubne ideologije 20. stoljeća, kršćanski su personalisti — a među njima i naši Kozelj i Škvorc — konkretno i dramatično, ne ostavljajući nikoga ravnodušnim, tog istog čovjeka pozivali na egzistencijalno buđenje i život u autentičnosti svojeg čovjštva. Konačno, promišljanje o kršćanskom personalizmu može poslužiti i kao izvrsna polazna točka u daljnjem iščitavanju zbornika, jer se u njemu nužno dotiče čitav spektar tema koje su nezaobilazne u promišljanju odnosa filozofije i religije, *a fortiori* ako se taj odnos promišlja u suvremenim perspektivama.

Jedna od takvih tema nedvojbeno je i klasično pitanje (ne)razumljivosti religijskoga govora, na koji su malo-prije spomenuti kršćanski personalisti uspješno odgovarali konkretnim, upravo egzistencijalnim pristupom svojim slušateljima i sugovornicima, duboko svjesni da uvijek stoje pred jedinstvenim i neponovljivim otajstvom ljudske osobe. Sasvim je sigurno da će to pitanje ostati otvoreno sve do kraja povijesti, jer — kako točno primjećuje Josip Oslić u prilogu *Religija kao "osjećaj čiste ovisnosti" o Apsolutnom kod F. D. E. Schleiermachersa* — "Duh" i "slovo" još uvijek nisu identični (kao uostalom ni kod sv. Pavla), tako da je potrebno neprestano oživljavanje slova egzistencijalnim svjedočenjem vjere. Daljnjem istraživanju te teme pristupila je Iva Mršić Felbar u svojem prilogu pod naslovom *(Ne)razumljivost teološkog jezičnog*

diskursa. Polazeći od poznate teze Karla Rahnera da je zadaća teologije stvoriti nove izričaje za sadržaje stare vjere, ona s jedne strane ističe kako teologija itekako mora voditi računa o kontekstu svojeg vremena i slušatelju koji mu pripada, ali s druge strane istovremeno upozorava kako se teološki diskurs ni-pošto ne smije pod svaku cijenu prilagodavati vremenu ili, još pogubnije, svojim pristupom zanemariti sadržaj vjere. Oslanjajući se na misao hrvatskih teologa (Josip Turčinović, Tomislav Pervan, Stjepan Kušar i dr.), autorica nas također podsjeća kako teologija kao javno lice vjere nije samo sredstvo komunikacije *ad extra*, u karakterističnoj i nužno potrebnoj polidijalosti vanjskim svijetom, nego i *ad intra*, odnosno unutar same Crkve, pri čemu je konačni primatelj poruke uvijek isti — čovjek. Ako pak znamo da je temeljna zadaća teologije govoriti o Onom koji je čovjeku prvi (pro)govorio — pri čemu je vrhunac i bitni sadržaj Njegove autokomunikacije utjelovljenje Isusa Krista kao Božje Riječi koja izvodi djelo otkupljenja — te ako uzmemo u obzir aktualni trenutak u općoj Crkvi, onda je takav podsjetnik ne samo dobrodošao, nego i nužan.

Kao što smo u uvodu istaknuli, dodatna je vrijednost zbornika u tome što objavljena teorijska promišljanja nisu svrha samima sebi, nego prirodno uviču u ona praktična, uokvirena u zadnjoj cjelini Društvo, znanosti i religija, koja pred čitatelja stavljaju najaktualnije etičke dvojbe. Tako u njoj susrećemo prilog Matije Štahana, koji tematizira ideju kršćanskog društva, posuđujući taj koncept iz istoimenog ogleđa Thomasa Stearnsa Eliota, objavljenoga 1939. godine, dakle u osvit najkrvavijeg sukoba velikih ideologija 20. stoljeća. Promišljajući o dva trenda koja su potom uslijedila — dekristijanizaciji i globalizaciji — autor donosi zanimljivu usporedbu 1939. i 2017. godine te na temelju

povijesnih činjenica dokazuje tezu da je zapadno društvo stabilno (samo) tada kada je između njegova kršćanskog i sekularnog pola uspostavljena ravnoteža. Žalosno iskustvo Drugog svjetskog rata, osobito njemačkog i ruskog društva, dokazalo je, naime, da pojedino društvo nije slobodno tek onoliko koliko je sekularno, nego da je u podjednakoj mjeri i onoliko slobodno koliko ono, objektivno gledajući, ima mogućnost biti — to jest ostati ili ponovno postati — i kršćanskim. Upravo spomenuti promašeni projekti Sovjetskog Saveza i Trećeg Reicha najbolje dokazuju kako su društva bez kršćanskih temelja ne samo neuspješna, nego i autodestruktivna. Autor je, dakako, svjestan kako je demon redukcionizma danas dobio drugačije obličje, tjerajući suvremenog čovjeka u tjesnac između ubojitih latica ekstremnog relativizma s jedne i ekstremnog fundamentalizma (ponajprije islamizma) s druge strane. U prilogu se podsjeća kako je o tom u naše vrijeme najhrabrije progovorio sada papa u miru Benedikt XVI., ukazujući otvoreno i na diktaturu relativizma, kao i na manjak Logosa u ekstremnom fundamentalizmu (predavanje u Regensburgu). Da nije riječ o bezazlenim konceptima, potvrđuje činjenica da i jedan i drugi ekstremizam, iako naoko suprotstavljeni, imaju zajednički nazivnik u zagovaranju posvemašnjeg i — *nota bene* — institucionalno osiguranog jednoulja — dakle, u neslobodi. U konačnici je uvijek riječ o danas toliko prisutnoj bolesti duha, o kojoj u posljednjem prilogu *Pneumopatologija društva — filozofija i teologija kao terapija* progovara Nenad Malović. Analizirajući fenomene *reality* spektakla, odnosno njegovu najpoznatiju inačicu *Big Brother*, ukazuje kako su požuda, moć i zarada tek površinski simptomi te devijacije, a u tami se skriva istinski uzrok: *horror vacui*, egzistencijalni besmisao. Riječ je,

dakle, o duhovnom otuđenju od božanskog temelja vlastitog bitka koji umišlja da može biti *causa sui*. Posljedica je narcistička zatvorenost, kojoj su strah i depresija tek klinička slika. Autor nas tako ispravno vodi do zaključka kako korijen narcizma nije u djelovanju, nego u (ne)bitku iz kojega djelovanje proizlazi (*agere sequitur esse!*). Mogu li, dakle, filozofija i teologija biti partnerice u terapijskom angažmanu s obzirom na pneumopatologiju društva — pitanje je koje se s pravom postavlja na kraju ovog priloga, kao i na kraju čitavoga zbornika. Ne želeći ovdje navoditi odgovor koji je ponudio autor, radije ćemo pozvati čitatelja da kroz osobni studij ovog zbornika — koji se već samim izborom tema nameće kao obvezno štivo — sam domisli vlastite i validne odgovore.

Vedran Šmitran

Dubravka Hrabar, *Istanbulska konvencija i zamke rodne perspektive*. Zagreb: vlastita naklada, 2018, 100 str.

U Republici Hrvatskoj nikada se nije oko jednog međunarodnog dokumenta koji je bio pripreman za ratifikaciju u Saboru vodila takva polemika kao oko Konvencije Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, odnosno oko tzv. Istanbulske konvencije. Baš u to vrijeme Dubravka Hrabar, profesorica na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, objavila je u travnju 2018. godine u vlastitoj nakladi knjigu kojom želi argumentiranim znanstvenim pristupom osvijetliti sve točke tog međunarodnog dokumenta, te uputiti na pravne posljedice ratifikacije za domaće zakonodavstvo. Knjiga sadržajno obuhvaća uz *Uvod* i *Završnu misao* četiri poglavlja: *Medijski pristup Istanbulskoj konvenciji i pravna argumentacija*; *Rod, rodna jednakost, rodna ideologija u Istanbulskoj*